

NAUJI SERIJOS „MONUMENTA ARCHAEOLOGICA BARBARICA“ LEIDINIAI

Lenkijos mokslų akademijos Archeologijos ir etnologijos institutas, bendradarbiaudamas su kitomis institucijomis, toliau leidžia monografijų seriją, iš esmės skirtą romėniškojo laikotarpio paminklams. Pastaraisiais metais šioje leidinių serijoje pasirodė dar penki tomai, skirti daugiausia Pševorsko kultūros laidojimo paminklams¹, kai kurie – Oksyvos ir Vielbarko kultūrai² ar kelių kultūrų kapinynams³. Netenka abejoti, kad šie leidiniai turi didžiulę reikšmę ne tik Lenkijos archeologijai, bet ir platesnio Vidurio, Rytų ir Šiaurės Europos regiono archeologijai.

Pirma, į mokslinę apyvertą įtraukiama didelių barbariškosios Europos kapinynų medžiaga, leidžianti detalai susipažinti su šių kapinynų laidosena, atskirų kapų įkapėmis. Antra, šios publikacijos leidžia kalbėti apie įvairių kultūrų savitarpio sąveiką, tolimus prekybinius ryšius. Dauguma serijos tomų publikuoti vokiečių, vienas tomas – anglų kalba, dėl to šie leidiniai nesunkiai prieinami visos Europos archeologams.

Visi serijos tomai parengti pagal vienodą schemą. Trumpose įžangose autoriai nurodo paminklų topografinę padėtį, aptaria tyrinėjimų istoriją, nurodydami kada ir kokiuose leidiniuose buvo panaudota kapinyno tyrinėjimų medžiaga.

Toliau autoriai pateikia detalų kapinyno kapų aprašymą, nurodydami kapo įkapes pagal Europoje priimtą daiktų tipologiją, datuoja kapus pagal santykinės chronologijos schemą. Daugumoje darbų pateiktos atskirų daiktų metalografinės analizės. Didelius darbų skyrius sudaro radinių tipologinė ir chronologinė klasifikacija. Šiuose skyriuose taip pat pateikiama laidosenos analizė, aptariant kapų ant-

ropologines liekanas, nurodant kapuose randamus gyvulių kaulus. Po to pateikiama viso kapinyno chronologija, daromos išvados apie kapinyno vietą tarp atskiros kultūros paminklų, kapinyną palikusių žmonių kultūrinius ir prekybinius ryšius. Ilustracijose pateikiami atskirų kapų įkapių kompleksai, įvairios schemas.

Pažymėtina, kad tokia kapinynų medžiagos skelbimo tvarka yra visiškai priimtina.

Detaliau neaptardamas atskirų serijos tomų, pasistengsiu tik išskirti įvairių kultūrų kapinynų įdomesnes laidosenos detales, nurodyti radinius, atskleidžiančius ryšius su baltų genčių pasauliu.

T. Dąbrowska paskelbė Pševorsko kapinyno, esančio rytinėje Mazovijos dalyje, medžiagą. Kamieńczyko kapinyne buvo atidengti 396 kapai, kurių dalį sudaro degintiniai kapai urnose, dalį – degintiniai kapai žemėje iškastose duobutėse. Aptikti ir keli kenotafai. Kapų chronologija – nuo ikiromėniškojo laikotarpio A₂ periodo iki senojo romėniškojo laikotarpio pabaigos. Atkreiptinas dėmesys, kad kapinyne surasta gana daug ginklų – 16 geležinių kalavijų, 33 antskydžiai, 89 ietigaliai. Be būdingų Pševorsko kultūrai molinių indų (jie praktiškai aptinkami beveik kiekviename kape), rasta nemažai ir kitų buitinių daiktų – adatų, geležinių skiltuvų, pasitaikė žirklių, šukų.

Vienas rečiausių radinių – B₂ periodo kape Nr. 150 aptikti geležiniai kalvio darbo įrankiai – replės, mažas kūjis ir dildė (p. 99, Taf. LXXX. 150 : 3–5). Kaip nurodo autorė, kalvių kapai Pševorsko kultūroje yra reti. Palyginimui galima nurodyti, kad baltų žemėse kalvių kapai taip pat labai reti. Kalvio darbo įrankiai – geležinės replės ir nedidelis kūjis – rasti Mazkatužių kapinyno, Liepojos raj., III a. kape Nr. 19 (Latvija)⁴. Tai kol kas vienintelis kalvio kapas iš romėniškojo laikotarpio baltų žemėse.

Kamieńczyko kapinyne tarp įkapių gana gausiai rasta gyvulių kaulų. Daugiausia aptikta ožkų ir avių kaulų, rasta galvijų, kiaulių, arklių, paukščių (vištų, ančių ir žąsų) kaulų, keliuose kapuose – šunų kaulų. Nemažai aptikta ir lau-

¹ Dąbrowska T. Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk Kultur in Ostmasowien. Monumenta Archaeologica Barbarica (toliau sutrumpintai – MAB). T. III. Kraków, 1997; Andrzejowski J. Nadkole 2. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland. MAB. T. V. Kraków, 1998; Godłowski K., Wichman T. Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świętokrzyskie-Gebirge. MAB. T. VI. Kraków, 1998.

² Pietrzak M. Pruszcz Gdański. Fundstele 10. Ein Gräberfeld der Oksywie und Wielbark-Kultur in Ostpomern. MAB. T. IV. Kraków, 1997.

³ Ziemińska-Odojowa W. Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien. MAB. T. VII. Kraków, 1999.

⁴ Anteins A. Dzelzs un tērauda izstradajumu struktūras, ipašibas un izgatavošanas tehnoloģija senajā Latvijā (lidz 13. gs). In.: *Arheoloģija un etnografija*. Rīga, 1960, 2, p. 5–8, pav. 3 ir 4.

kinių gyvulių bei žvėrių kaulų. Taigi galima kalbėti apie mirusiųjų maitinimo paprotį.

T. Dąbrowska nurodo, kad tarp kapinyno radinių yra tokių, kurie atskleidžia ryšius su vakarų baltais. Tokiems daiktams priklauso prūsų serijos akinės segės, kai kurios diržų sagtys (p. 122), smeigtukas profiliuota galvute (p. 85). Galbūt daiktams, rodantiems ryšius su baltais, priklausytų ir kape Nr. 160 rasta žalvarinė neornamentuota apskrito pjūvio apyrankė (Taf. LXXXVI. 160 : 1). Panašių apyrankių rasta Lietuvos senojo geležies amžiaus paminkluose⁵.

M. Pietrzako publikacijoje aptarta vieno iš Gdanskio apylinkių kapinynų (Pruszcz Gdański, Fundstelle 10) medžiaga. Ankstyvesni kapai, datuojami paskutiniais šimtmečiais prieš Kr., priklauso vadinamajai Oksyvos kultūrai, vėlyvesni, romėniškojo laikotarpio kapai (iki III a. po Kr.) – Vielbarko kultūrai. Mirusieji kapinyne laidoti ir sudeginti (355 kapai), ir nedeginti (170 griautinių kapų).

Kai kuriuose griautiniuose kapuose rasti skobtiniai kars-tai – kaladės, kurių dydis nustatytas. Įdomu tai, kad kai kuriuose karstuose (kapai Nr. 289, 291) mirusieji guli ant kairiojo ar dešiniojo šono (Taf. C ir CI). Žinoma, šiuo metu sunku atsakyti į klausimą, ar dėl karsto ankštumo mirusieji guldyti ant šono, ar nešant karstą ar dedant jį į duobę mirusiojo kūno padėtis galėjo pasikeisti. Kape Nr. 544 karste šalia mirusios moters buvo aptikti vaiko kaulai (p. 85). Kai kur kapo duobėse virš griaučių primesta akmenų. Kai kurie karstai turėję geležinius apkalus–rankenas (kapas Nr. 252, p. 42, Taf. LXXXVI). Šiek tiek neįprastas radinys aptiktas vyro kape Nr. 218, kur mirusysis guldytas ant kairiojo šono. Šalia žandikaulio rasta gintaro ir stiklo karolių apvara (p. 37–38, Taf. LXXVIII. 218 : 4). Gal ir kai kurie vyrai nešiojo karolius?

Vielbarko kultūros kapuose aptikta prūsų serijos akinų segių, kai kuriuose – po dvi ar tris. Ir šiame kapinyne rasta neornamentuotų apskrito pjūvio žalvarinių apyrankių (k. Nr. 75, 168, 419B), keturkampio pjūvio apyrankių pusiau apskrito pjūvio galais (k. Nr. 497), primenančių Lietuvos radinius.

Labai kruopščiai parengta J. Andrzejowskio publikacija apie Pševorsko kultūros kapinyną Nadkole 2, esantį Mazovijoje (Rytų Lenkija). Šiame kapinyne aptikti 157 degintiniai kapai urnose ir be jų, datuojami B₁ periodo pa-

baiga – B₂–B₂/C₁ periodų riba, t. y. praktiškai apima 100 metų laikotarpį.

Be keramikos, kapuose gana gausu ginklų (ietigalių, antskydžių), diržo sagčių, įvairių buitinių daiktų (kaulinių šukų, verpstukų), pasitaiko geležinių žirklių, akmeninių skiltuvų, galastuvų. Vienas iš įdomiausių radinių – geležinis miniatiūrinis skydas, kuriame pažymėtas ir antskydis, ir skydo rankena (p. 86, Pl. LXXXVI. 141B : 7, Pl. CXVII : 5). Skydo forma – rombas nukirstais galais (heksagonas). Skydo dydis – 7,1 x 4,1 cm. Jis aptiktas degintiniame vaiko kape urnoje (k. Nr. 141B) ir greičiausiai buvo kaip amuletas. Matyt, tai tikrų tuo metu naudotų skydų miniatiūra.

Autorius pažymi ryšius su baltų kultūromis (keramikos formos, prūsų serijos akinės segės, papuošalų atlikimo stilius) (p. 114). Būtų galima pridurti, kad kape Nr. 44B aptiktas kaulinis smeigtukas (Pl. XXXIV 10) labai primena kai kuriuos žalvarinius smeigtukus statinėlinėmis galvutėmis, rastus Lietuvoje.

Kitaip nei kiti autoriai, J. Andrzejowskis atskirus kapus datuoja šiam kapinynui sudarytomis fazėmis (nuo 0 iki 3), dėl to šiek tiek sunkiau skaityti tekstą. Kiekvieno kapo datavimą tenka pasitikrinti skyriuje apie chronologiją (p. 105–109).

Neseniai mirusio žymaus Europos romėniškojo laikotarpio tyrinėtojo K. Godłowskio ir T. Wichmano plunksnai priklauso publikacija apie Chmielów Piskoway vietovėje aptiktą Pševorsko kultūros kapinyną, esantį pietrytinėje Lenkijos dalyje. Šiame kapinyne rasti 75 degintiniai kapai urnose ir be jų. Kapinynas datuojamas B₁–C₁ periodais.

Šis kapinynas pasižymi tipiškais Pševorsko kultūrai radiniais – keramika, ginklais. Jame aptikta gana daug diržo sagčių, verpstukų, kaulinių šukų, rasta dėžučių metalinių apkalų, raktų ir kt. Tarp retesnių radinių – geležinės dildės (k. Nr. 28 ir atsiktiktinis radinys), kai kurie medžio apdirbimo įrankiai (p. 64, Taf. LXXVIII : 7, 8).

Chmielów Piskoway kapinyne, gerokai nutolusiame nuo baltų genčių žemių, aptiktos tik dvi prūsų serijos akinės segės. Užtat šiek tiek netikėtas kitoks radinys – geležiniai lazdeliniai smeigtukai. Jie aptikti kapuose Nr. 27C (Taf. XXXVII. 27C : 5, Taf. XCII : 16), 38B (Taf. LVI. 38B : 6) ir atsiktiktinai (Taf. LXXXIV : 27). Autoriai šiuos smeigtukus laiko vakarinių baltų kilmės (p. 58). Reikėtų pridurti, kad lazdeliniai smeigtukai buvo labai paplitę ir rytinių baltų genčių teritorijoje, kur jie žinomi dar iš laikotarpio prieš Kr.⁶

⁵ Kriemala, Kauno raj. (Lietuvos nacionalinis muziejus, Archeologijos skyrius, inv. Nr. 275 : 172), Rūdaičiai II, Kretingos raj., k. Nr. 16 (Kretingos muziejus).

⁶ Plg. Седов В. В. Булавки восточных балтов в эпоху раннего железа. In: *Acta Baltico-Slavica*. Białystok, 1967, 5, p. 129–146.

Kaip priekaištą autoriams galima nurodyti, kad šio tomo iliustracijos daug blogesnės, labai schemiški daiktų piešiniai.

W. Ziemińska-Odojowa savo darbe aptaria Niedano-wo kapinyno, esančio šiaurės Mazovijoje, medžiagą. Autorė aprašo Pševorsko ir Vielbarko kultūrų kapų medžiagą. Ji nenagrinėja ankstyvesnių vakarinių baltų pilkapių kultūros kapų. Knygoje aptarta daugiau kaip 600 kapų, skiriamų ikiromėniškajam ir romėniškajam laikotarpiui.

Daugumą kapų sudaro degintiniai kapai urnose ir be jų. Aptikta ir keletas griautinių kapų, kurių dalis yra po akmenų grindiniais, tarp akmenų vainikų, o tai primena vakarinių baltų laidosenos elementus. Dalis degintinių kapų urnose taip pat įrengta tarp nedidelių akmenų vainikų (Taf. LXXXV).

Autorė atskirai apžvelgia Pševorsko ir Vielbarko kultūrų kapų radinius. Atkreipia dėmesį faktas, jog Pševorsko kultūros kapuose nerasta ginklų, išskyrus vieną ietigalio fragmentą. Pševorsko kultūros kapuose rasta gana daug prū-

sų serijos akinių segių, aptikta žalvarinių apskrito pjūvio apyrankių, kurių galai puošti akutėmis (k. Nr. 91, Taf. XXVII 3, 4), neornamentuotų apskrito pjūvio apyrankių (kapai Nr. 98, 270, Taf. XXIX : 3, LXXXIX : 2, 3), žalvarinių statinėlinius primenančių smeigtukų (k. Nr. 270, Taf. LXXXIX : 4). Tarp Vielbarko kultūros radinių galima paminėti žalvarinę lankinę žieduotąją segę (k. Nr. 389, Taf. CXXXIX. 389 : 1), labai primenančią baltiškąs. Taigi šie radiniai kalba apie minėtų kultūrų ir baltų kultūros tarpusavio sąveiką.

Baigiant apžvelgti serijos „Monumenta Archaeologica Barbarica“ leidinius, norisi palinkėti šios serijos sumanytojams ir rengėjams tolesnės sėkmės. Šie leidiniai gerokai išplėtė žinias apie didžiulio Europos regiono laidoseną ikiromėniškuoju ir romėniškuoju laikotarpiu, Pševorsko ir Vielbarko kultūrų gyventojų kai kuriuos materialinės ir dvasinės kultūros reiškinius. Manychiau, kad šioje serijoje atsisiras vietos ir vakarinių baltų laidojimo paminklams, tokiems kaip Szwajcaria ar Netta.

Mykolas Michelbertas